

Deterrent Effect of Good Governance and Corruption Control On Budget Deficit in Developing Economies

Hanie Mohebikia

M.A, Department of Economics, Bu Ali Sina
University, Hamedan, Iran

Hamid Sepehrdoust *

Professor, Department of Economics, Bu Ali
Sina University, Hamedan, Iran

Extended Abstract

Introduction

In the economic development of countries, important features of good governance and using corruption control are the key factors to gain more public satisfaction and reduce the budget deficit are among the important program goals of governments. The necessity of the budget was formed in parallel with the importance of the role of governments in economic activities, and over time, the structure changed and evolved. In general, governments enter the market when the market alone cannot create efficiency in the economy and the prices do not reflect the real social costs and benefits. Corruption is one of the factors hindering growth and deviation in the economy. Of course, the inability of the market mechanism alone does not justify the

* Corresponding Author: H.sepehrdoust@basu.ac.ir

How to Cite: Mohebikia, H., & Sepehrdoust, H. (2024). Deterrent Effect of Good Governance and Corruption Control On Budget Deficit in Developing Economies. *State Studies*, 10 (38), 237-349.

Doi: [10.22054/tssq.2024.44877.1043](https://doi.org/10.22054/tssq.2024.44877.1043)

government's intervention in financial issues, in other words, although market failure is only a necessary condition for government intervention in the economy, it is not a sufficient condition. The condition is necessary because, according to the theory of the classics, if the market mechanism worked satisfactorily through the operation of invisible hands, there would be no need for government intervention. Generally, the government intervenes in the economy to prevent market failures, and protect people's rights, and international trade. According to the mentioned cases, the necessity of the government's intervention in some matters was proved; The important point is that with the expansion of these interventions and the increase of the activities of the public sector, the volume of their expenses has also expanded significantly over time. This issue has made the importance of paying attention to the budget and funding solutions even more important efficiency, which usually leads to increasing government budget deficits. In this regard, experience has shown that strengthening the foundations of good governance as an opportunity to increase growth, and security and improve the business environment can play a significant role in achieving the goals of sustainable development and adjusting the deficit figures. In the meantime, the effect of financial corruption directly and the effect of indicators determining good governance indirectly on the budget deficit are of serious concern. Improving the quality of governance, and especially controlling government corruption, can lead to managing public spending, gaining public confidence, increasing tax revenues, reducing tax evasion, and ultimately reducing the budget deficit. Therefore, the need to control corruption and increase the quality of governance becomes important. Corruption is like a force that damages the proper functioning of markets. In addition, the quality of governance is also another important institutional factor that affects the process of growth and development and improving the performance of the tax system and as a result reducing the budget deficit.

Materials and Methods

The purpose of this study is to investigate the deterrent effect of good governance on the budget deficit through corruption control in developing economies of the Middle East and North Africa (MENA), during the years 2002-2018; using the generalized method of moments (GMM).

Results and Discussion

Many macro variables affect the budget deficit, and the focus of the present research was on two variables of good governance and corruption control, because today, financial corruption and its fight is considered as a fundamental issue in many different countries of the world.

There are different types of corruption, one of which is financial corruption. Financial corruption is a complex phenomenon that has various effects. So that the scope of financial corruption is wide and it ranges from an individual act of paying a bribe to a comprehensive malpractice that includes all elements of the political and economic system. Corruption is sometimes considered as a structural problem of politics or economy, and it may also be considered as a cultural and moral issue; But in this research, only one of the consequences of corruption, i.e. the effect of financial corruption control on the budget deficit, was investigated. In general, it can be said that good governance is the practice of economic, political, and executive management of a country's resources to achieve the set goals.

In line with the results of the studies of many thinkers, the results of this study also show the fact that the existence of corruption and lack of good governance can aggravate the problems of the underdevelopment of the countries under study, especially the problem of government budget deficits in be the economy of the country; Because in different economic systems, an important part of the government's duties are implemented through the budget.

Conclusion

The results of the estimation of the research model showed that the main variables introduced have a significant effect on the budget deficit of governments; so the variable of corruption control has a negative and significant effect on the budget deficit, and the hypothesis related to the significance of the effect of the variable of corruption control on reducing the budget deficit cannot be rejected. The good governance index has a positive and significant effect on the budget deficit in the group of countries under study; Therefore, the hypothesis based on a meaningful relationship between good governance and budget deficit cannot be rejected either. The negative relationship between corruption control and tax revenue is confirmed; With the justification that the variable of good governance and corruption control affects both government revenues and government expenses Considering the extent and severity of the influence of these variables on government revenues and expenses in the MENA countries, the positive or negative relationship between good governance variables and corruption control on the budget deficit can be extracted. The general level of prices and the inflation index also showed that it can have a positive and significant effect on the government budget deficit in the MENA group of countries So creeping and mild inflations have a positive effect on investment and severe inflation also. It severely reduces and sometimes stops productive investment, Finally, based on the findings of the current research and the results of the estimation of the measurement model, the negative effect of corruption control and the positive effect of good governance on the budget deficit were confirmed.

Keywords: Corruption Control, Good Governance, Budget Deficit, GMM

اثر بازدارندگی حکمرانی خوب و کنترل فساد بر کسری بودجه در اقتصاد کشورهای منتخب منطقه منا (MENA)

کارشناس ارشد اقتصاد دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران

هانیه محبی کیا

استاد اقتصاد دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران

حمید سپهر دوست *

چکیده

در فرایند توسعه اقتصادی کشورها، دستیابی به ویژگی‌های مهم حکمرانی خوب و همچنین به کارگیری ابزار کنترل فساد در جهت جلب رضایت عمومی و کاهش کسری بودجه، از جمله اهداف مهم برنامه‌های دولتها محسوب می‌گردد. فساد یکی از عوامل مهم بازدارنده رشد و انحراف در کارایی اقتصادی است که معمولاً منجر به افزایش کسری بودجه دولتها می‌شود. در این رابطه تجربه نشان داده که تقویت پایه‌های حکمرانی خوب به عنوان فرصتی برای افزایش نرخ رشد، امنیت و بهبود فضای کسب و کار اقتصادی می‌تواند نقش بسزایی در رسیدن به اهداف توسعه پایدار و تعدیل ارقام کسری بودجه ایفا نماید. همچنین بهبود در کیفیت حکمرانی و به خصوص کنترل فساد دولتی می‌تواند منجر به مدیریت هزینه‌های عمومی، جلب اعتماد عمومی و افزایش درآمدهای مالیاتی، کاهش فرار مالیاتی و در نهایت کاهش کسری بودجه گردد. هدف از انجام پژوهش، بررسی اثر بازدارندگی حکمرانی خوب از طریق کنترل فساد بر کسری بودجه در اقتصاد کشورهای منطقه منا (MENA) است. برای این منظور، از داده‌های مربوط به شاخص‌های حکمرانی خوب و کنترل فساد کشورهای منتخب خاورمیانه و شمال آفریقا (MENA) طی سال‌های ۲۰۱۸-۲۰۲۰ استفاده شد. نتایج حاصل از برآورد مدل تخمین و اندازه‌گیری نوع رابطه و شدت تأثیرگذاری حکمرانی خوب و کنترل فساد بر کسری بودجه به روش گشتاورهای تعمیم‌یافته (GMM) در گروه کشورهای منتخب نشان می‌دهد که کنترل فساد تأثیر منفی و معنی‌دار و حکمرانی خوب تأثیر مثبت و معنی‌داری بر کسری بودجه دارد. **واژگان کلیدی:** کنترل فساد، حکمرانی خوب، کسری بودجه، گشتاور تعمیم‌یافته.

مقدمه

ضرورت بودجه به موازات اهمیت یافتن نقش دولت‌ها در فعالیت‌های اقتصادی شکل گرفت و به مرور زمان تغییر ساختار و تکامل یافت. به طور کلی، دولت‌ها در مواقعی وارد بازار می‌شوند که بازار به تنهایی توانایی ایجاد کارایی در اقتصاد را نداشته و قیمت‌ها نیز منعکس‌کننده هزینه‌ها و فایده‌های واقعی اجتماعی نباشند. البته وجود ناتوانی ساز و کار بازار، به تنهایی دخالت دولت در مسائل اقتصادی را توجیه نمی‌کند و به عبارت دیگر، اگرچه ناتوانی بازار فقط شرط لازم برای دخالت دولت در اقتصاد است اما شرط کافی نیست بلکه شرط لازم است؛ زیرا اگر طبق نظریه کلاسیک‌ها، مکانیسم بازار از طریق عملکرد دست‌های نامرئی به صورت رضایت بخش عمل می‌کرد، نیازی به مداخله دولت نبود. همچنین شرط کافی نیست؛ زیرا دخالت دولت نیز ممکن است همراه با ایجاد نارسایی‌هایی باشد.

نقش دولت تا پیش از جنگ جهانی اول بسیار محدود بود، اما پس از جنگ جهانی اول و بعد از اینکه کشورها درگیر خرابی‌ها و نارسایی‌های بعد از جنگ شدند نقش دولت‌ها در زمینه‌های اقتصادی و اجتماعی بسیار پررنگ‌تر گردید. در ارتباط با نحوه و میزان مداخله دولت در اقتصاد، مکاتب مختلف نظرات متفاوتی دارند. به‌عنوان نمونه، در مکتب کینزی اعتقاد بر این است که نظام سرمایه‌داری آزاد دو نقص عمده و ساختاری دارد که بدون دخالت دولت نمی‌تواند آن‌ها را برطرف کند. این دو نقص عبارت‌اند از: اشتغال ناقص عوامل تولید و توزیع ناعادلانه ثروت و درآمد. در چارچوب نظری مکتب کلاسیک نیز فعالیت دولت در مواردی مجاز شمرده می‌شود (باغستانی و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۸-۴۳).

کلاسیک‌ها معتقدند که در مواردی که عملکرد مطلوب دست نامرئی در یک نظام اقتصادی مطلوب مورد خدشه واقع شود دولت می‌تواند در اقتصاد دخالت کند. در یک نگاه کلی، دولت برای جلوگیری از موارد شکست بازار، حفظ حقوق افراد و همچنین تجارت بین‌المللی در اقتصاد مداخله می‌کند. با توجه به موارد ذکر شده لزوم دخالت دولت در بعضی از امور اثبات گردید؛ نکته مهم اینکه با گسترش این دخالت‌ها و بیشتر شدن فعالیت‌های بخش عمومی، حجم مخارج آن‌ها نیز در طول زمان گسترش چشمگیری یافته

است. این موضوع اهمیت توجه به بودجه و راهکارهای تأمین بودجه را بیش از پیش با اهمیت ساخته است. در این میان، تأثیر فساد مالی به طور مستقیم و تأثیر شاخص‌های تعیین‌کننده حکمرانی خوب به صورت غیرمستقیم، بر کسری بودجه مورد توجه جدی است. بانک جهانی^۱ فساد مالی را سوءاستفاده از قدرت، برای تأمین منافع شخصی، گروهی، قومی و قبیله‌ای، تعریف می‌کند و تأکید دارد که آثار مخرب اقتصادی فساد به صورت گسترده‌ای بر چگونگی تخصیص منابع، توزیع درآمد و رشد اقتصادی تأثیرگذار است (سپردوست، فطرس و برجسیان، ۱۳۹۵: ۵۹-۸۸).

در یک نگاه، کسری بودجه در ادبیات اقتصادی که به صورت فزونی یافتن مخارج عمومی نسبت به درآمدهای عمومی دولت تعریف می‌شود، به تدریج در بسیاری از کشورهای جهان افزایش فراوانی یافته و به‌عنوان مشکلی که سیاست‌های اقتصادی را در مبارزه با مسائل کلان مانند بیکاری و تورم محدود می‌کند، شناخته می‌شود (Barisik, 2017:111-130).

دولت‌ها در اکثر کشورهای در حال توسعه در جهت تأمین درآمدهای مالیاتی مورد نیاز خود به منظور مدیریت بخش دولتی با موانع نهادی و ساختاری در فرآیند کسب درآمد مواجه‌اند. یکی از مهم‌ترین موانع نهادی در کسب درآمدهای مالیاتی، فساد در مدیریت منابع عمومی و درآمدهای مالیاتی است که در کنار بی‌ثباتی‌های سیاسی در کشورهای در حال توسعه، مانع از اصلاحات بلندمدت در نظام مالیاتی شده است. بهبود در کیفیت حکمرانی و کنترل فساد دولتی منجر به جلب اعتماد عمومی، کاهش فرار مالیاتی، افزایش درآمدهای مالیاتی و کاهش کسری بودجه و در نهایت بهبود عملکرد اقتصادی خواهد شد؛ پس ضرورت کنترل فساد و افزایش کیفیت حکمرانی اهمیت پیدا می‌کند (Ajaz & Ahmad, 2010:405-417).

امروزه این نکته که فساد هزینه‌های سنگینی برای توسعه اقتصادی دارد، پذیرفته شده است و شواهد بسیاری وجود دارد که نشان می‌دهد در کشورهای گوناگون، سطوح بالاتر فساد با رشد کمتر و درآمد سرانه پایین‌تر پیوند دارد. فساد همچون نیرویی است که به کارکرد درست ساز و کار بازارها آسیب می‌رساند. به‌علاوه، کیفیت حکمرانی نیز به‌عنوان

عامل نهادی مهم دیگری است که بر فرآیند رشد و توسعه و بهبود عملکرد نظام مالیاتی و در نتیجه کاهش کسری بودجه اثرگذار است (Bird and Martinez, 2008: 55-71). بدیهی است که ساختار مالیات‌ها وابستگی زیادی به ساختار حکمرانی داشته باشد؛ به طوری که بهبود در ساختار حکمرانی و کنترل فساد منجر به جلب اعتماد عمومی به دولت، کاهش فرار مالیاتی، افزایش درآمدهای مالیاتی دولت و در نهایت، بهبود عملکرد اقتصادی می‌شود (ایزدخواستی، ۱۳۹۵: ۱۱۸-۹۳).

انتظارات جوامع در برخورداری از رفاه اجتماعی، امنیت شغلی-درآمدی، بهداشت و آموزش برای بسیاری از کشورها در فرآیند رشد و توسعه، باعث می‌شود که دولت‌ها با ایفای نقش راهبردی و سرمایه‌گذاری‌های مناسب بر منابع فیزیکی و انسانی، لقب حکمران خوب را از آن خود نمایند. شاخص‌های حکمرانی خوب عبارت‌اند از: آزادی بیان و پاسخ‌گویی، ثبات سیاسی و عدم خشونت، اثربخشی و کارایی، کیفیت نهادی، حاکمیت قانون و کنترل فساد (نمودار ۱). بدیهی است که اصول حکمرانی خوب به صورت زنجیره‌ای متصل به هم بوده و اجرایی شدن هر کدام از آن‌ها، مستلزم اجرای سایر اصول است. برای مثال نمی‌توان انتظار داشت که مسئولیت‌پذیری و پاسخ‌گویی بدون وجود شفافیت و حاکمیت قانون جنبه اجرایی چندانی در جامعه داشته باشد (سپهردوست، رجبی و باروتی، ۱۳۹۴: ۱۲۶-۱۰۳).

هدف از پژوهش حاضر، تحلیل اثر بازدارندگی متغیرهای نهادی شاخص‌های حکمرانی خوب از طریق کنترل فساد بر تعدیل کسری بودجه دولت‌ها در اقتصاد کشورهای منطقه منا (MENA) طی دوره زمانی هفده ساله بین سال‌های ۲۰۰۲ الی ۲۰۱۸ است که با استفاده از روش گشتاورهای تعمیم یافته (GMM)^۲ صورت می‌گیرد. وجه تمایز پژوهش حاضر با مطالعات انجام شده در این زمینه، بررسی هم‌زمان اثرات شاخص کیفیت حکمرانی خوب و کنترل فساد به‌عنوان عوامل نهادی، بر متغیر وابسته کسری بودجه است؛ به طوری که از دو مؤلفه شاخص حکمرانی خوب به‌عنوان متغیر کنترل فساد و از چهار مؤلفه دیگر شاخص حکمرانی خوب، به‌عنوان متغیر حکمرانی خوب استفاده شد (نمودار ۱).

نمودار ۱: شاخص‌های حکمرانی خوب

(مأخذ: WGI-2018)

۲. ادبیات نظری پژوهش

۲-۱. دولت و کسری بودجه

نقش دولت در تنظیم سیاست‌های مرتبط با مالیه عمومی و بودجه‌ریزی به وظایف مهم تخصیص منابع، توزیع درآمد و ثبات اقتصادی اشاره دارد که از جمله مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به ارائه کالاها و خدمات عمومی، تأمین ثبات اقتصادی، تسهیل روند توسعه اقتصادی و تأمین عدالت اجتماعی را نام برد. دولت‌ها با تولید کالاها و خدمات عمومی نظیر خدمات آموزشی، بهداشتی، امنیتی و فراهم آوری زیرساخت‌ها سعی در تخصیص بهینه منابع، بهبود توزیع درآمد و ثبات اقتصادی در زمینه رشد و توسعه پایدار می‌نمایند. برای این منظور دولت‌ها با استفاده از ابزار بودجه و سیاست‌گذاری‌های مالی و پولی مربوط به آن تلاش می‌نمایند تا با ایجاد سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی و توسعه فناوری و مقابله با بحران‌های اقتصادی از قبیل تورم، رکود و عدم تعادل‌های اقتصادی، بنیان‌های توسعه اقتصادی را در جامعه تثبیت نمایند.

در کشورهای در حال توسعه که حیطه فعالیت دولت به علت ضعف عملکرد بخش خصوصی گسترده شده است، بودجه دولت نقش بسیار حساس و تعیین‌کننده‌ای بر عهده

دارد. یکی از اصول تدوین بودجه، برقراری توازن میان هزینه‌ها و درآمدهای دولتی و رعایت اصل تعادل طی یک سال مالی است و بودجه دولت نیز همانند هر حساب دیگری می‌بایست در حالت کلی در تراز باشد. به همین دلیل، نظریه‌های اقتصادی بر این نکته که بودجه دولت می‌بایست در طول یک دوره مالی اعم از دوره رونق و رکود در تعادل باشد استوار هستند. کسری بودجه دولت عبارت است از فزونی هزینه‌های دولتی بر درآمدهای آن در طول یک دوره یک ساله و از دیدگاه صاحب‌نظران اقتصادی، وجود کسری بودجه اندک و غیر مستمر برای مدیریت صحیح یک اقتصاد امری لازم و ضروری است، اما کسری بودجه زیاد و استمرار آن در سال‌های متوالی اثرات سوئی بر وضعیت اقتصادی جامعه بر جای خواهد گذاشت.

از جمله چالش‌های مهم کسری بودجه‌های زیاد و مستمر، تأثیر فراگیر و منفی کسری بودجه بر متغیرهای اقتصادی نظیر افزایش نرخ تورم، کاهش سرمایه‌گذاری و تولید، کاهش رشد اقتصادی، افزایش بار مالیاتی و بدهکار شدن دائمی دولت به بخش خصوصی است. در این رابطه، توجه به سرمایه‌انسانی در جهت افزایش کارایی اقتصادی امری و پیگیری وظیفه ثبات اقتصادی، توسط دولت اجتناب‌ناپذیر تلقی می‌شود.

توجه اصلی دخالت دادن سرمایه‌انسانی در مدل رشد اقتصادی این است که با سرمایه‌گذاری در سرمایه‌انسانی از یک سو کیفیت نیروی کار بهبود می‌یابد و موجب کارایی و بازدهی بیشتر نیروی کار می‌شود و به این ترتیب، تولید و درآمدهای دولتی را افزایش می‌دهد. از سوی دیگر سرمایه‌گذاری در سرمایه‌انسانی موجب ابداع طرح‌های نوین در تولید می‌شود و موجبات استفاده بهینه و مطلوب از منابع و سایر عوامل تولید را فراهم می‌سازد و از این طریق ظرفیت تولیدی کل اقتصاد افزایش یافته و در نهایت به رونق اقتصادی و افزایش درآمدهای مالیاتی و کاهش کسری بودجه کمک می‌کند. شواهد موجود در بیشتر کشورهای صنعتی مؤید این حقیقت است که میان سرمایه‌گذاری آموزشی نیروی انسانی و رشد اقتصادی، درآمدهای مالیاتی و کسری بودجه ارتباط قوی وجود دارد (سلاطین و غفاری‌صومعه، ۱۳۹۵: ۱۵۸-۱۲۳). در این راستا، دولت‌ها در اکثر کشورهای در حال توسعه در جهت تأمین درآمدهای مالیاتی مورد نیاز خود برای مدیریت فعالیت‌های اقتصادی بخش‌های دولتی و خصوصی با موانع نهادی و ساختاری در فرآیند کسب درآمد

مواجه‌اند. یکی از مهم‌ترین موانع نهادی در کسب درآمدهای مالیاتی، وجود فساد در مدیریت منابع عمومی و کسب درآمدهای مالیاتی است که در کنار بی‌ثباتی‌های سیاسی در کشورهای در حال توسعه، مانع از اصلاحات بلندمدت در نظام مالیاتی شده است. در این رابطه، بهبود کیفیت حکمرانی و کنترل فساد دولتی می‌تواند منجر به جلب اعتماد عمومی، کاهش فرار مالیاتی، افزایش درآمدهای مالیاتی و کاهش کسری بودجه و در نهایت بهبود عملکرد اقتصادی شود و به این ترتیب ضرورت کنترل فساد و افزایش کیفیت حکمرانی اهمیت پیدا می‌کند (کمیجانی و سلاطین، ۱۳۸۹: ۲۴-۱).

۲-۲. دولت و فساد اقتصادی

فساد یک نوع خلاف‌کاری است که توسط فردی که مسئولیت و اقتدار دارد، اغلب برای به دست آوردن منافع شخصی‌اش به انجام می‌رسد. فساد ممکن است شامل فعالیت‌های بسیاری از جمله رشوه‌خواری و اختلاس باشد، اما ممکن است شامل مواردی باشد که در بسیاری از کشورها قانونی هستند. بانک جهانی، فساد را در زمره بزرگ‌ترین موانع در راه توسعه اقتصادی و اجتماعی دسته‌بندی کرده است و معتقد است که فساد از طریق تخریب حکومت قانون و تضعیف بنیاد قانونی که رشد اقتصادی به آن وابسته است، مانع توسعه می‌شود.

معمولاً نقش فساد و اقدامات فساد انگیز در خدمات عمومی، بین مردم و سیستم‌های حکمرانی بسیار متفاوت است. در کشورهای در حال توسعه، فساد بر خدمات اجتماعی مانند مراقبت‌های بهداشتی و آموزشی و نهادهای اجرای قانون مانند پلیس به طرق مختلف تأثیر می‌گذارد؛ به طوری که بیش از ۱/۸ میلیارد نفر سالانه با ارسال رشوه برای یک مقام دولتی هزینه دولت بد را پرداخت می‌کنند (Rose and Peiffer, 2019: 1-20). در همین رابطه، بانک جهانی هزینه فساد در سال ۲۰۱۶ را بیش از ۲/۶ تریلیون دلار برآورد کرد که این رقم بیشتر از ۵ درصد تولید ناخالص داخلی (GDP) کل دنیاست (بانک جهانی، ۲۰۱۹).

بر اساس اطلاعات ارائه شده توسط سازمان شفافیت بین‌الملل درباره کشورهای در حال توسعه، از بین هر پنج مدیر بازرگانی کشور، دو مدیر در هنگام معامله با نهادهای عمومی رشوه پرداخت می‌کنند سازمان بین‌المللی شفافیت بین‌المللی تأکید دارد که برنامه‌های

عمومی، سازمان‌دهی دولت، نیروهای انتظامی، آگاهی عمومی و ایجاد نهادهایی برای پیشگیری از فساد مالی عناصری از یک فرآیند بلندمدت هستند که به حمایت از بالا و پایین از سوی حکومت و جامعه نیاز دارند. همچنین بر این نکته اصرار شده که فساد مالی با توسعه یافتگی و مدرنیزه شدن کشورها ناپدید نمی‌شود؛ بلکه شکل و نمود جدیدی می‌یابد (Ribeiro, 2018: 989-1003).

بسیاری از محققان اعتقاد دارند که آثار مخرب فساد اقتصادی بسیار زیاد است. به‌عنوان مثال، بر اساس آمار صندوق بین‌المللی پول، رشوه که تنها یکی از بخش‌های مختلف فساد را شامل می‌شود، به تنهایی ۱/۵ تا ۲ تریلیون دلار است (Lima and Delen, 2019: 101-406). بر اساس یافته‌های نیوجتن و اندرس (Nuijten & Anders, 2017: 1-24)، تعریف فساد فراتر از تخطی از قوانین دولت در جریان انجام امور عمومی بوده و می‌تواند سیاسی نیز باشد؛ فساد سیاسی زمانی اتفاق می‌افتد که یک مسئول دولتی یا یکی از کارکنان دولت از موقعیت شغلی خود برای رسیدن به منافع شخصی استفاده کند. وی تأکید دارد که فساد بیشتر در حکومت‌های دزد سالاری، الیگارش‌ی و دولت‌های مافیایی رایج است. فساد همچون نیرویی است که به کارکرد درست مکانیسم بازارها آسیب می‌زند. آسیب‌های فساد در سه حوزه فساد به‌عنوان مالیات، فساد به‌عنوان مانعی برای ورود به بازار و همچنین فساد به‌عنوان عاملی برای از بین بردن مشروعیت دولت و کاهش توانایی دولت در برپا کردن نهادهای پشتیبان بازار رخ می‌دهد (Li and Zou, 2000: 155-182).

از آنجا که در کشورهای با درآمد سرانه بالا، بخش مهمی از درآمد دولت از بخش مالیات بر درآمد تأمین می‌شود؛ به همین دلیل در بخش فعالیت‌های اداری مرتبط با دریافت مالیات در این کشورها با فساد مواجه هستیم. تانزی (Tanzi, 1998: 559-594) در مطالعات خود تأکید دارد که فساد و پرداخت مالیات بسیار همبسته‌اند و این همبستگی را می‌توان به دودسته تقسیم کرد: فساد برآمده از قانون‌گریزی مالیات‌دهنده و فساد برخاسته از کج‌روی مأمور مالیاتی یا بازرس مالیاتی. گاهی مالیات‌دهنده بر قانون چشم می‌بندد و گاهی نیز مأمور مالیاتی یا بازرس، از درآمدهای مالیاتی که باید به خزانه دولتی برود، قسمتی را برای خود برمی‌دارد. فساد از این نوع، به گونه‌ای مستقیم، درآمد و در نتیجه هزینه‌های دولت را کاهش می‌دهد.

عدم کنترل و ساماندهی صحیح هزینه‌ها و درآمدهای دولت منجر به ایجاد کسری بودجه می‌شود. برای محاسبه میزان کسری بودجه در اقتصاد ایران، اختلاف بین درآمدها و پرداخت‌های دولت اندازه‌گیری می‌شود. طی سال‌های اخیر به‌ویژه از دهه ۱۹۹۰ به بعد آثار و پیامدهای فساد بر عملکرد اقتصاد توجه بسیاری از جهانیان را به خود جلب کرد (دادگر و نظری، ۱۳۹۲: ۱-۲۹). عمده‌ترین دلایل در این زمینه، گسترش دموکراسی و آزادی در کشورها، برخورداری از رسانه‌های پویا، جهانی شدن و متعاقب آن گسترش دموکراسی و آزادی در کشورها، برخورداری از رسانه‌های پویا، جهانی شدن و متعاقب آن گسترش اطلاع‌رسانی‌ها و افشاگری‌ها در زمینه فساد، پررنگ‌تر شدن نقش سازمان‌های غیردولتی مانند سازمان شفافیت بین‌الملل (TI) و موسسه‌های مالی بین‌المللی مانند صندوق بین‌المللی پول (IMF)،^۲ و بانک جهانی در شناساندن مشکلات فساد و تلاش برای ایجاد اقدامات ضد فساد، اعتماد و تکیه بیشتر به بازار در تصمیم‌های اقتصادی و نیاز به محیط رقابتی و سالم جهت نیل به کارایی اقتصادی است (کریمی، بابازاده و حمیدی، ۱۳۹۰: ۱۶۹-۱۵۷).

گری بیگر^۳ برنده جایزه نوبل اقتصاد، دولت را ریشه اصلی فساد می‌داند و معتقد است که تنها با حذف دولت می‌توان فساد را ریشه کن کرد. البته با نگاهی به وضعیت کشورهای کانادا، دانمارک، فنلاند، سوئد و هلند با شفافیت بالا ملاحظه می‌شود که اگرچه اندازه دولت در این کشورها بزرگ به نظر می‌رسد؛ اما این نحوه عملکرد و چگونگی فعالیت‌های دولتی است که حائز اهمیت است نه صرفاً میزان حضور و اندازه دولت. ماهیت پیچیده فساد اکثر ناظران را متقاعد ساخته که فساد مالی مسئولان جامعه پیامدهای نامطلوب زیادی در زمینه‌های فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی دارد و برای درمان این پدیده که در بسیاری از جوامع شایع است، هیچ راه حل فوری و مشخصی وجود ندارد (Tanzi, 1998: 559-594).

^۱Transparency International(TI)

^۲International Monetary Fund(IMF)

^۳Gary Becker

۲-۳. حکمرانی خوب و کنترل فساد

یکی از ارکان مهم توسعه اقتصادی- اجتماعی جوامع مقوله حکمرانی خوب است، برای حکمرانی خوب تعاریف زیادی ارائه شده است از جمله بانک جهانی، حکمرانی خوب را به‌عنوان سنت‌ها و نهادهایی که توسط آن‌ها قدرت به منظور مصلحت عمومی در یک کشور اعمال می‌شود و شیوه‌ای که در آن قدرت برای مدیریت منابع اقتصادی و اجتماعی یک کشور در راستای توسعه صرف می‌شود تعریف می‌کند (طادی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۶۱-۱۳۷). حکمرانی خوب دارای ویژگی‌هایی است که دیوان سالاری، شفافیت، مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی قوی از مهم‌ترین این ویژگی‌هاست (ترکمانی و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۳-۱).

معمولاً حکمرانی خوب از طریق دو کانال مهم، ضریب تأثیرگذاری خود را بر توسعه اقتصادی افزایش می‌دهد. اول آنکه حکمرانی خوب هزینه‌های معامله را کاهش می‌دهد و سبب افزایش کارایی بازار می‌شود. دوم آنکه، وجود حکمرانی خوب سبب می‌شود که کشور بتواند بر موارد شکست بازار غلبه کرده و با افزایش کارایی و حفظ ثبات سیاسی بهره‌وری را افزایش دهد (Khan, 2007: 54). امروزه تمایلات زیادی برای درک ماهیت حکمرانی به‌عنوان ابزار ارتقای فرآیند توسعه یافتگی وجود دارد. نهادهای مالی بین‌المللی نظیر بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول همگی بر این عقیده‌اند که حکمرانی خوب یک ضرورت حیاتی برای کمک به تحقق برنامه‌های توسعه است.

در دهه‌های اخیر و مخصوصاً در دهه ۹۰ میلادی، تحقیقات زیادی توسط محققان در مورد مدیریت دولتی و انتخاب بهترین چارچوب حاکمیتی دولت صورت گرفته است که در این میان تحقیقات بانک جهانی از جایگاه خاصی در بین سایر تحقیقات برخوردار است بانک جهانی در گزارش ۱۹۹۷ که تحت عنوان "نقش دولت در جهان در حال تحول" منتشر شد، نه تنها بر نقش تعیین‌کننده دولت در تغییر و تحولات اقتصادی اشاره کرده؛ بلکه دامنه بحث‌های نظری و تجربی در مورد کارکرد دولت را در سطح جهانی، گسترش داد که در نهایت سلسله مباحث مذکور به تعیین مفهوم حکمرانی منتهی گردید، بانک جهانی حکمرانی را شیوه استفاده از قدرت در مدیریت منابع اقتصادی و اجتماعی برای دستیابی به توسعه پایدار تعریف می‌کند (Lateef, 1991: 295-298).

در ارتباط با اهمیت حکمرانی و نقش آن در رشد و توسعه اقتصادی، نورث^۱ (۱۹۸۹) بیان می‌کند که در جوامع توسعه نیافته، فرصت‌ها برای کارآفرینان سیاسی و اقتصادی به شدت در جهت تقویت فعالیت‌های باز توزیع است و نه فعالیت‌های مولد و نتیجه آن ایجاد انحصارات به جای شرایط رقابتی و محدود کردن فرصت‌ها به جای گسترش آن است. اقتصاد نهادگرایی جدید بر نقش دولت در کارکرد مناسب اقتصاد تأکید دارد به گونه‌ای که از یک سو عملکرد خوب بازارها را به نهادهایی منتسب می‌کند که دولت‌ها باید ایجاد کنند و از سوی دیگر، فساد و رانت جویی دولت‌ها را مسبب ایجاد زیان‌های جدی بر اقتصاد می‌داند (Detotto et al,2020:104-155).

همچنین در ارتباط با عوامل تأثیرگذار در پیشرفت کشورها، هال و جونز^۲ (۲۰۰۹) به اهمیت عامل زیرساخت‌های اجتماعی در کنار سرمایه‌های فیزیکی و انسانی تأکید دارند. از نظر آن‌ها، زیرساخت‌های اجتماعی عبارت است از نهادها و سیاست‌هایی که بازده خصوصی و اجتماعی فعالیت‌ها را متوازن می‌کند. فعالیت‌های زیادی هستند که بازده خصوصی و اجتماعی آن‌ها ممکن است از یکدیگر متفاوت باشند: مانند انواع مختلف سرمایه‌گذاری (پس‌انداز، تحصیل، تحقیق و توسعه، ...) که ممکن است بازده خصوصی آن از بازده اجتماعی کمتر باشد. عوامل تعیین‌کننده زیرساخت‌های اجتماعی به انگیزه‌ها، فرهنگ و جغرافیا طبقه‌بندی می‌شوند (Detotto and Mccanon,2017:107-128).

در یک جامعه اقتصادی- اجتماعی، شاخص حکمرانی خوب، رابطه بین عملکرد حکومت و رضایت از زندگی در یک جامعه را اندازه‌گیری می‌کند. این شاخص نشان می‌دهد چگونه نوع حکومت یک کشور، مستقیماً بر کیفیت زندگی شهروندان تأثیر می‌گذارد؛ به طوری که شاخص مذکور به اندازه‌گیری مقدار آزادی یا محدودیت‌های اقتصادی و سیاسی که برای شادی و خشنودی شهروندان ضروری است، کمک می‌کند. در نظریه حکمرانی خوب از دولت به‌عنوان یک نهاد اجتماعی نهاد ساز یاد می‌شود؛ زیرا قادر است با ایجاد نهادهای حامی بازار، زمینه‌های رشد اقتصادی را فراهم آورد. بدیهی است این دولت تکامل یافته به صفات و ویژگی‌های دولت‌های پیشین آراسته است که وی

را در انجام وظایف اقتصادی خویش از جمله ارتقای رشد اقتصادی توانمندتر می‌سازد (کریمی، دورباش و حیدریان، ۱۳۹۶: ۱۵۵-۱۲۷).

بنابراین در الگوی حکمرانی خوب نظام سیاسی با ماهیت کیفی و راهبردی در عرصه اجتماعی حضور پیدا می‌کند. دولت نقش مزاحم و انحصاری خود را به نقشی راهبردی و تسهیل‌کننده می‌دهد. دولت سطوح گوناگون اداره و سازماندهی خود را بر پایه ی تسریع‌کنندگی و تسهیل‌دهی، بنیان‌گذاری و هدایت می‌کند (صفریان و امام جمعه‌زاده، ۱۳۹۶: ۱۸۱-۱۴۵).

البته هم‌زمان با حکمرانی دولت در اقتصاد و مدیریت بر منابع عمومی، این خطر وجود دارد که منابع موجود به سمت منافع شخصی سوق پیدا کند و در آن صورت، پدیده فساد در حکمرانی دولت، علاوه بر اینکه باعث انحراف منابع عمومی از اهداف عمومی می‌شود، بلکه باعث ایجاد اختلال در تعاملات بین مقامات دولتی با اشخاص حقیقی و حقوقی در بخش خصوصی نیز خواهد شد و بر کانال‌های درآمدی دولت نیز اثرگذار خواهد بود. بر این اساس باید گفت، کیفیت حکمرانی و درک فساد به‌عنوان دو عامل نهادی هستند که در ارتباط با یکدیگر بوده و نقش اساسی در رشد و توسعه اقتصادی و بهبود عملکرد نظام مالیاتی در کشورهای مختلف دارند؛ به‌طوری که نحوه حکمرانی می‌تواند بر کنترل فساد نهادهای رسمی عمومی در مدیریت منابع عمومی اثرگذار باشد (Schneider, 2006: 19-36).

ارتقاء کیفیت حکمرانی در کنترل سطح فساد نهادهای دولتی، می‌تواند منجر به افزایش تمایل به پرداخت مالیات، کاهش فرار مالیاتی و در نهایت، بهبود عملکرد نظام مالیاتی شود و به همین دلیل، بسیاری از دولت‌ها به دنبال طراحی و اجرای برنامه‌هایی هستند که از طریق آن‌ها بتوانند به اهداف توسعه‌ای و افزایش سطح رفاه جامعه پردازند. از جمله این طرح‌های نظری ضرورت اهمیت بخشی به مقوله حکمرانی خوب است که بانک جهانی بیش از همه بر اجرای آن تأکید دارد (دانایی‌فرد، باباشاهی آذر و کردنائیج، ۱۳۹۱: ۶۲-۴۵). در این رابطه «دورن‌بوس» (Dornbos, 2003: 17-20) اعتقاد دارد که تحقق حکمرانی خوب مستلزم همکاری و مشارکت بین سه رکن اصلی دولت، جامعه مدنی و

بخش خصوصی است و وجود ارتباط صحیح بین سه رکن یاد شده، زمینه را برای تحقق حکمرانی خوب در ابعاد گوناگون میسر می‌سازد و این مشارکت سبب می‌شود که از فضای عمومی، به شکل صحیح‌تر و بهینه‌تری بهره‌برداری شود (Kaufmann, 2007: 1-29).

در حکمرانی خوب بر شفافیت، پاسخگویی، عدالت و ارتقای برابری و مساوات افراد در برابر قانون تأکید می‌شود و در این رویکرد هر اندازه که ویژگی‌های مثبتی مانند حاکمیت قانون، پاسخگویی و اثربخشی دولت در یک جامعه بیشتر و فساد، مقررات اضافی و بی‌ثباتی سیاسی و خشونت کمتر باشد، حکمرانی در آن جامعه برای نیل به توسعه مناسب‌تر است (پورعزت، ۱۳۸۹). حکمرانی خوب علاوه بر داشتن نگاه مدیریتی و رویکرد کارآمدتر کردن منابع مالی و اقتصادی و ارائه خدمات عمومی مؤثر، مشتمل بر یک استراتژی اصلاحی وسیع برای تقویت نهادهای جامعه مدنی است و حکومت را پاسخگوتر و دموکراتیک‌تر می‌سازد. در این رابطه، اندیشمندان نهادگرا معتقدند که هیچ یک از اصول اساسی حکمرانی قائم به ذات نبوده، همدیگر را تقویت می‌کنند و در قالب ابزاری یکپارچه برای دستیابی به یک نظام مدیریت توسعه یافته مورد استفاده قرار می‌گیرد.

۳. ادبیات تجربی پژوهش

در رابطه با موضوع توان بازدارندگی شاخص حکمرانی خوب و کانال‌های تأثیرگذاری آن بر کنترل مقوله فساد و به دنبال آن رشد و توسعه اقتصادی، مطالعات بسیاری صورت پذیرفته است. در بین مطالعات داخلی، بشیری و شقاقی شهری (۱۳۹۰)، به بررسی ارتباط حکمرانی خوب، فساد و رشد اقتصادی پرداختند و نتایج مطالعه نشان داد که ارتباط مستقیم و معناداری بین اجزای شاخص حکمرانی خوب با رشد اقتصادی در کشورهای منطقه وجود دارد.

کریمی پتانلار، بابازاده و حمیدی (۱۳۹۰)، به بررسی اثر فساد مالی بر درآمد مالیاتی و مخارج دولت در ۳۱ کشور منتخب در حال توسعه پرداختند و نتایج مطالعه نشان داد که به دنبال افزایش فساد مالی سهم نسبی درآمدهای مالیاتی در تولید ناخالص داخلی کاهش می‌یابد. فساد مالی در کشورهای مورد مطالعه، ترکیب مخارج دولت را به طرز معناداری تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ به طوری که در پی کاهش فساد مالی، سهم نسبی مخارج جاری،

مخارج سرمایه انسانی و مخارج آموزشی و بهداشتی در تولید ناخالص داخلی افزایش می‌یابد.

قاضی طباطبایی، نصرتی، کاظمی (۱۳۹۱)، به ارزیابی الگوی نظری حکمرانی خوب در تبیین توسعه انسانی با استفاده از روش معادلات ساختاری پرداختند و نتایج نشان داد که رابطه مستقیم و معناداری بین حکمرانی خوب برای دستیابی به توسعه انسانی وجود دارد. دولتی، درویشی و لطفی (۱۳۹۲)، به بررسی حکمرانی خوب و کنترل فساد در ایران و سایر کشورها پرداختند و نتایج به دست آمده از مطالعه نشان داد ایران جایگاه مطلوبی بر اساس شاخص مورد نظر نداشته و با گذشت زمان نیز این شاخص بهبود نیافته است؛ این در حالی است که معیار کنترل فساد نیز برای ایران به شدت کاهش یافته است و این موضوع ایران را در گروه کشورهای با کنترل فساد اندک قرار داده است.

سبحانی، اعتصامی و امین‌پور (۱۳۹۲)، اثر اندازه دولت و حکمرانی خوب بر توسعه مالی کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته را برای دوره زمانی ۲۰۱۱-۱۹۹۶ مورد بررسی قرار دادند و برای این منظور، از روش گشتاورهای تعمیم یافته GMM استفاده کردند. نتایج مطالعه نشان داد که اندازه دولت اثر منفی و حکمرانی خوب اثر مثبت بر توسعه بخش مالی دارد.

سلاطین، اسلامبولچی و یوسفی زاده فرد (۱۳۹۳)، اثر کیفیت حکمرانی خوب بر درآمدهای مالیاتی در گروه کشورهای منتخب را با استفاده از داده‌های تلفیقی و طی دوره زمانی ۲۰۱۰-۲۰۰۰ مورد بررسی قرار دادند و نتایج حاصل از برآورد الگو به روش اثرات ثابت نشان داد که کیفیت حکمرانی خوب، اثر مثبت و معناداری بر نسبت درآمدهای مالیاتی به GDP در گروه کشورهای منتخب درآمد متوسط دارد.

مرادی، رهنما و حیدریان (۱۳۹۶)، با استفاده از اطلاعات بین کشورهای خاورمیانه و جنوب شرق آسیا و دوره زمانی ۲۰۱۵-۲۰۰۴ و روش پانل وریه بررسی تأثیر شاخص‌های حکمرانی خوب بر کنترل فساد پرداختند و نتایج مطالعه نشان داد که متغیرهای کیفیت قوانین و مقررات، ثبات سیاسی، حاکمیت قانون و حق اظهارنظر و پاسخگویی در کشورهای شرق و جنوب شرق آسیا تأثیر مثبت و معناداری بر کنترل فساد دارند. همچنین،

سلاطین، غفاری صومعه و محمدی (۱۳۹۷) نیز در مطالعه خود به بررسی عوامل مؤثر بر کسری بودجه از جمله متغیرهای رشد اقتصادی، سرمایه انسانی، حاکمیت قانون، تورم و دوره زمانی ۲۰۱۳-۲۰۰۲ پرداختند و نتایج نشان داد که رشد اقتصادی، سرمایه انسانی، حاکمیت قانون، تورم و درجه آزادی اقتصادی تأثیر مثبت و معناداری بر کسری بودجه در گروه کشورهای منتخب دارد.

در بین مطالعات خارجی، ایمام و جیکوبز (Imam & Jacobs, 2007: 1-24)، با استفاده از متغیر شاخص فساد ارائه شده توسط موسسه راهنمای ریسک بین المللی ICRG و روش گشتاور تعمیم یافته (GMM) به بررسی تأثیر فساد بر روی درآمدهای مالیاتی دولت برای ۱۲ کشور خاورمیانه برای دوره زمانی ۱۹۹۰-۲۰۰۳ پرداختند. نتایج مطالعه نشان داد که مالیات بر درآمد اشخاص و مالیات بر مشاغل آزاد نسبت به سایر مالیات‌ها بیشتر تحت تأثیر منفی فساد قرار می‌گیرند و مالیات‌های غیرمستقیم نسبت به مالیات‌های مستقیم بیشتر به فساد واکنش نشان می‌دهند.

فوریه (Fourie, 2013: 435-443)، در پژوهش خود به بررسی کاربرد حکمرانی خوب در مدیریت مالی عمومی و تأثیر قدرت حکمرانی بر تخصیص منابع و سایر ابعاد نظام مالی پرداخت و نتیجه تحقیق نشان داد که رابطه بسیار قوی بین حاکمیت مالی کارآمد و دستاوردهای توسعه اقتصادی وجود دارد و دستیابی هم‌زمان به توسعه مالی و اجتماعی در اثر تلفیق اصول حکمرانی خوب و نظام مدیریت مالی بخش عمومی امکان‌پذیر خواهد بود.

هوینه و چاوز (Huynh & Jacho-Chavez, 2009: 121-143)، با استفاده از شش شاخص محاسبه شده توسط بانک جهانی و کاربرد روش‌های غیر پارامتری، به بررسی تجربی رابطه بین رشد اقتصادی و حکمرانی خوب پرداختند و نتایج نشان داد که تنها سه شاخص از شش شاخص حکمرانی محاسبه شده یعنی حق اظهارنظر و پاسخگویی، ثبات سیاسی و حاکمیت قانون، ارتباط معنادار اما غیرخطی با رشد اقتصادی دارند؛ در حالی که سه شاخص اثربخشی حکومت، کیفیت قوانین و مقررات و کنترل فساد، تأثیر معناداری بر رشد اقتصادی ندارند.

حسامی (Hessami, 2014: 372-389)، به بررسی رابطه میان فساد و هزینه‌های دولتی و این فرضیه که تخصیص هزینه‌های عمومی توسط فناوری بالای محصولات عرضه شده از طریق صنایع غیررسمی با شاخص مشاهده فساد ارائه شده توسط سازمان شفافیت بین‌الملل متفاوت است پرداخت و نتیجه‌گیری نمود که فساد در کشورهای با درآمد پایین‌تر، بیشتر است.

دژوماشف (Dzhumashev, 2014: 202-215)، به بررسی چگونگی کیفیت حکومت‌داری بر اساس هزینه‌های عمومی و توسعه اقتصادی و همچنین تأثیر رابطه بین فساد اداری و رشد اقتصادی پرداخت و نتایج حاصل از پژوهش نشان داد که تعامل بین فساد و حکومت در شکل‌گیری ناکارآمدی هزینه‌های عمومی و پدیدار سازی هرچه بیشتر اثرات رشد فساد مؤثر است؛ در حالی که توسعه اقتصادی منجر به کاهش بروز فساد می‌گردد.

اجید و آده اگبود (Egbide & Ade'Agbude, 2012: 49-59)، به بررسی رابطه بین بودجه‌ریزی دولتی و حکمرانی خوب و کشف رابطه بین سطح شاخص‌های حکمرانی خوب و کیفیت نظام بودجه‌ریزی برآمدند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد کیفیت حکمرانی در هر جامعه رابطه مستقیم و معناداری با کیفیت نظام مدیریت مخارج دولت دارد و در واقع سطح کیفی نظام حکمرانی در یک کشور را می‌توان از عملکرد نظام مدیریت هزینه تخمین زد. همچنین تیمونز و گارفیس (Timmon & Garfias, 2015: 13-27) نیز با استفاده از گزارش حسابرسی شهرداری‌های کشور برزیل، به بررسی رابطه بین فساد، مالیات و پاسخگویی مالی دستگاه‌های دولتی و نهادهای مالی پرداختند و نتیجه‌گیری نمودند که فساد، احتمال تصویب بودجه مشارکتی شهرداری‌ها را افزایش می‌دهد.

۴. روش تحقیق

از آنجا که هدف اصلی پژوهش حاضر، بررسی اثر بازدارندگی حکمرانی خوب از طریق کنترل فساد بر کسری بودجه کشورهای منتخب منطقه منا (MENA) است، برای

۱ مصر، ایران، فلسطین اشغالی، اردن، کویت، لبنان، مالت، مراکش، تونس (دلیل انتخاب این کشورها بهتر بودن وضعیت داده‌های متغیرهای اصلی و کنترلی در آن‌ها است. داده‌های بقیه کشورها ناقص بوده و به همین دلیل استفاده از آن‌ها نتایج را دچار خدشه می‌کند. لذا تنها از داده‌های مربوط به کشورهای منتخب اشاره شده استفاده شده است).

گردآوری اطلاعات از روش اسنادی برای جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز استفاده شد. گروه مناسبات کشورهای عمدتاً تولیدکننده نفت است که در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا قرار دارند. قلمرو جغرافیایی کشورهای منطقه مناسبات از کشور مراکش در شمال غربی قاره آفریقا آغاز شده و تا ایران، شرقی‌ترین کشور منطقه خاورمیانه امتداد می‌یابد. این منطقه دارای ۶۰ درصد منابع نفتی و ۴۵ درصد منابع گازی جهان است، از قدیمی‌ترین حوزه‌های برداشت نفت در جهان محسوب می‌شود و به همین دلیل اقتصاد کشورهای منطقه رابطه تنگاتنگی با تغییرات جهانی بهای نفت دارد (سپردوست و زمانی شبخانه، ۲۰۱۵: ۱۴۹-۱۶۳). برای انجام پژوهش، از داده‌های سری زمانی کشورهای طی دوره زمانی ۲۰۰۲-۲۰۱۸ انتشار یافته توسط بانک جهانی و تخمین مدل اندازه‌گیری پژوهش به روش گشتاورهای تعمیم یافته (GMM) استفاده شد.

فرم کلی یک الگوی پویا در داده‌های تابلویی (پانل) به صورت رابطه ۱ است:

$$(1) Y_{it} = \alpha Y_{it-1} + \beta X_{it} + \mu_i + \varepsilon_{it}$$

که در آن: Y_{it} متغیر وابسته، X_{it} بردار متغیرهای مستقل که تحت عنوان متغیرهای ابزاری نیز به کار می‌روند. μ_i عامل خطای مربوط به مقاطع و ε_{it} عامل خطای مقطع i ام در زمان t است. هنگامی که در مدل داده‌های پانل، متغیر وابسته به صورت با وقفه در طرف راست ظاهر می‌شود دیگر برآوردهای OLS سازگار نبوده و لازم است به روش‌های برآورد دو مرحله‌ای 2SLS اندسون و هسیانو (۱۹۸۱) و یا گشتاورهای تعمیم یافته (GMM) آرانو و باند (Arellano & Bond, 1991) متوسل شد. از آنجا که برآورد 2SLS نیز ممکن است به دلیل مشکل در انتخاب ابزارها، واریانس‌های بزرگ برای ضرایب به دست دهد و برآوردها از لحاظ آماری معنادار نباشند؛ بنابراین روش GMM دو مرحله‌ای توسط آرانو و باند برای حل این مشکل پیشنهاد و رابطه ۲ معرفی شده است (طیبی، حاجی کرمی و سریری، ۱۳۹۰: ۶۰-۳۹).

$$Y_{it} - Y_{it-1} = \alpha(Y_{it-1} - Y_{it-2}) + \beta(X_{it} - X_{it-1}) + (\varepsilon_{it} - \varepsilon_{it-1})$$

(۲)

در این روش اندازه‌گیری، ابتدا جهت خنثی کردن اثرات مقاطع یا μ_i از الگو، اقدام به تفاضل‌گیری می‌شود و سپس از پسماندهای باقیمانده برای متوازن کردن ماتریس واریانس-کواریانس استفاده می‌شود؛ عبارت دیگر، در این روش متغیرهای تحت عنوان متغیر ابزاری ایجاد می‌کند تا برآوردگرهای سازگار و بدون تورش داشته باشیم (بالتاجی، ۱۳۹۱). سازگاری تخمین‌زننده GMM به معنی بودن فرض عدم همبستگی سریالی جملات خطا و ابزارها بستگی دارد که می‌تواند به وسیله دو آزمون تصریح شده توسط آرلانو و باند (۱۹۹۱) و بلوندل و باند (۱۹۹۸) انجام شود.

اولین آزمون شامل آماره سارگان (J-Statistic) با توزیع X^2 و درجات آزادی برابر با تعداد محدودیت‌های بیش از حد است. دومین آزمون مربوط به وجود همبستگی سریالی از طریق محاسبه آماره مرتبه دوم M_2 در جملات خطای تفاضلی مرتبه اول است. در این آزمون، تخمین‌زن GMM زمانی دارای سازگاری است که همبستگی سریالی مرتبه دوم در جملات خطا از معادله تفاضلی مرتبه اول وجود نداشته باشد. عدم رد فرضیه صفر هر دو آزمون شواهدی مبنی بر فرض عدم همبستگی سریالی و معتبر بودن ابزارهای تخمین مدل پژوهش را فراهم می‌کند.

به‌طور کلی مزیت اصلی روش تخمین GMM نسبت به روش‌های دیگر شامل؛ ۱- حل مشکل درون‌زا بودن متغیرهای توضیحی است GMM آن است که در آن تمام متغیرهای رگرسیون که همبستگی با جزء اختلال ندارند (از جمله متغیرهای با وقفه و متغیرهای تفاضلی) می‌توانند به‌طور بالقوه متغیر ابزاری باشند، ۲- کاهش یا رفع هم خطی در مدل از طریق استفاده از متغیرهای وابسته وقفه دار و ۳- حذف متغیرهای ثابت در طی زمان مانند متغیرهای فرهنگ، قومیت، مذهب و اقلیم (Baltagi, 1999: 814-823).

در تدوین مدل اندازه‌گیری پژوهش با استفاده از مبانی نظری و همچنین مدل‌های معمول به کار گرفته شده در مطالعات تجربی پیشین، سعی شده است تا الگویی اتخاذ گردد که روابط بین این متغیرها را به‌خوبی توصیف کند؛ بنابراین جهت برآورد مدل پژوهش از متغیرهای حکمرانی خوب و کنترل فساد به‌عنوان متغیرهای تأثیرگذار بر کسری بودجه استفاده شد و متغیر کسری بودجه نیز به صورت تابعی از متغیرهای مؤثر بر آن در قالب مدل اقتصادسنجی (رابطه ۳)، معرفی و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

$$BD_{it} = \beta_0 + \beta_1 CC_{it} + \beta_2 INFL_{it} + \beta_3 LNSEC_{it} + \beta_4 OPENCU_{it} + \beta_5 HOKM_{it} + \beta_6 LNGDPCU_{it} + U_{it} \quad (3)$$

که در آن نماد BD؛ نشانگر متغیر کسری بودجه است و اطلاعات آماری آن طبق وبگاه بانک جهانی به صورت رابطه زیر قابل تعریف است.

کسری بودجه = درآمد مالیاتی (به صورت درصدی از تولید ناخالص داخلی) - مخارج مصرفی نهایی دولت (به صورت درصدی از تولید ناخالص داخلی)^۱

نماد CC؛ نشانگر متغیر کنترل فساد است که اطلاعات آماری آن از پایگاه اطلاعاتی بانک جهانی اخذ شده است.

نماد Hokm؛ نشانگر متغیر حکمرانی خوب است که اطلاعات آماری آن از سامانه حکمرانی بانک جهانی جمع آوری شده است. بانک جهانی، شاخص حکمرانی خوب را بر اساس شش مؤلفه؛ حق اظهارنظر و پاسخگویی، ثبات سیاسی و عدم خشونت، کارایی دولت، کنترل فساد، حاکمیت قانون و کیفیت مقررات تعریف می کند که در این مطالعه از میانگین موزون دو مؤلفه کارایی دولت و کنترل فساد به عنوان متغیر کنترل فساد و همچنین از میانگین موزون چهار مؤلفه حکمرانی خوب (حق اظهارنظر و پاسخگویی، ثبات سیاسی و عدم خشونت، کیفیت مقررات و حاکمیت قانون) به عنوان متغیر حکمرانی خوب استفاده شد.

نماد Infl؛ نشانگر متغیر شاخص قیمتی و نرخ تورم است که طبق آن، سطح متوسط قیمت یک سبد کالا و خدمات انتخاب شده در یک اقتصاد در طول زمان افزایش می یابد. نرخ تورم افزایش مستمر در سطح کلی قیمت ها است که ارزش پولی آن را در دوره های قبلی کمتر می کند. نرخ تورم به عنوان یک درصد بیان می شود، تورم نشان دهنده کاهش قدرت خرید ارز یک کشور نیز است.

Budget deficit= tax revenue (% of GDP) – General government final consumption expenditure (% of GDP)

نماد Lsec؛ یعنی لگاریتم تحصیلات متوسطه شاغلین نشانگر شاخص سرمایه انسانی است. مفهوم سرمایه انسانی ناظر بدین واقعیت است که انسان‌ها در خود سرمایه‌گذاری می‌کنند. سرمایه انسانی بیان می‌دارد که خصوصیات کیفی انسان نوعی سرمایه است، زیرا این خصوصیات می‌تواند به صورت منبع درآمدهای بیشتر و یا اقناع فراوان‌تر در آینده درآید. چنین سرمایه‌ای (انسانی) است زیرا جزئی از انسان را تشکیل می‌دهد (صنوبری، ۱۳۸۸: ۱۳۶-۱۱۹). آمار و اطلاعات مربوط به شاخص سرمایه انسانی از سامانه بانک جهانی اخذ گردیده است.

نماد Open؛ نشانگر نماد شاخص آزادی اقتصادی است و منظور از آزادی اقتصادی، همان آزادی مطلق اقتصادی یعنی باز گذاشتن راه در مقابل افراد در میدان‌های کاری مختلف، مالکیت، کار و تلاش، تولید و مصرف است. به عبارت دیگر، منظور از آزادی اقتصادی، داشتن حق اشتغال، انتخاب نوع شغل (هر کالا یا خدمتی که بخواهد تولید کند)، محل، مدت و زمان اشتغال، حق مالکیت نسبت به درآمد و دارایی، حق افزودن بر دارایی از راه مبادلات و داد و ستد بازرگانی و حق مصرف و بهره‌برداری از درآمد و دارایی طبق تمایل مالک و بالاخره حق ارث بردن و به ارث گذاردن دارایی‌ها است. آزادی اقتصادی یکی از اصول مهم در ارزیابی توسعه یافتگی اقتصاد کشورها است که در این پژوهش به صورت زیر محاسبه شده است:

آزادی اقتصادی = [واردات کالا و خدمات (بر حسب دلار) + صادرات کالا و خدمات (بر حسب دلار)] / تولید ناخالص داخلی (بر حسب دلار)^۱

نماد GDP؛ نشانگر تولید ناخالص داخلی واقعی است. تولید ناخالص داخلی واقعی یک معیار تعدیل شده نسبت به نرخ تورمی یا سطح عمومی قیمت‌ها است که طبق آن، ارزش همه کالاها و خدمات تولید شده طی یک سال را بر اساس قیمت‌های سال پایه نشان می‌دهد و اغلب با عنوان "تولید ناخالص داخلی با قیمت ثابت"، "تولید ناخالص داخلی اصلاح شده بر اساس تورم" و یا "تولید ناخالص داخلی ریال ثابت" معرفی می‌شود.

Open economy = (Imports of goods and services (current US\$) + Exports of goods and services (current US\$)) / GDP (current US\$)
 1Gross Domestic Product

۵. تخمین مدل، نتایج و یافته‌ها

قبل از برآورد مدل، ابتدا مانایی تمام متغیرهای پژوهش مورد آزمون قرار گرفت زیرا نا مانایی متغیرها یا به عبارتی تصادفی بودن سری زمانی متغیرها معمولاً منجر به کاذب شدن رگرسیون برآوردی می‌شود. وقتی که تعداد مشاهدات سری زمانی در هر کدام از مقاطع زیاد باشد، استفاده از آزمون ریشه واحد مبتنی بر داده‌های پانل برای افزایش قدرت آزمون‌ها توصیه می‌گردد. برای این منظور جهت بررسی مانا بودن متغیرها در طول زمان از آزمون لوین-لین-چو استفاده شد که در آن فرضیه H_0 بیانگر وجود ریشه واحد و فرضیه مقابل H_1 بیانگر نبود ریشه واحد و مانایی متغیرها است. نتایج آزمون مانایی متغیرهای پژوهش در جدول ۱، نشان داد که متغیرهای کسری بودجه، لگاریتم تولید ناخالص واقعی، آزادی اقتصادی، تورم و کنترل فساد در سطح مانا بوده و متغیرهای حکمرانی خوب و لگاریتم تحصیلات متوسط با یک تفاضل گیری مانا شدند.

جدول ۱: نتایج آزمون لوین-لین-چو جهت بررسی مانایی متغیرها

متغیرها	نماد	آماره لوین-لین چو	احتمال	سطح یا تفاضل
کسری بودجه	BD	-۲/۸۴	*(۰/۰۰۲۲)	مانا در سطح
لگاریتم تولید ناخالص واقعی	GDP	-۴/۵۹	*(۰/۰۰۰)	مانا در سطح
آزادی اقتصادی	Open	-۲/۳۳۰	*(۰/۰۰۹۹)	مانا در سطح
تورم	Infl	-۳/۲۱۱	*(۰/۰۰۰۷)	مانا در سطح
کنترل فساد	CC	-۲/۲۲	*(۰/۰۱۳۰)	مانا در سطح
حکمرانی خوب	Hokm	-۰/۸۹	(۰/۱۸۰)	نا مانا در سطح
لگاریتم تحصیلات متوسطه شاغلین	Lsec	-۱/۱۶	(۰/۱۲۲)	نا مانا در سطح
		۲/۵۷	*(۰/۰۰۵۰)	مانا با تفاضل

* رد فرضیه H_0 مبنی بر وجود ریشه واحد است.

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

در ادامه به منظور بررسی هم انباشتگی متغیرها از آزمون کائو استفاده شده است و نتایج در جدول ۲ خلاصه گردید. طبق نتایج به دست آمده وجود هم انباشتگی یا رابطه تعادلی بلندمدت بین متغیرهای کسری بودجه با کنترل فساد، حکمرانی خوب، تورم،

آزادی اقتصادی، لگاریتم سهم شاغلان دارای تحصیلات متوسط و لگاریتم تولید ناخالص داخلی پذیرفته می‌شود.

جدول ۲: نتایج آزمون هم‌انباشتگی متغیرهای پژوهش

Kao Co Integration		
ADF	t-statistic	Prob
	-۳/۸۴۰	۰/۰۰۰۱

مأخذ: یافته‌های تحقیق بر اساس خروجی نرم‌افزار Stata

جهت بررسی مناسب بودن ابزارهای لازم در مدل تخمین، از آزمون سارگان استفاده شد که در آن فرضیه صفر نشان‌دهنده مناسب بودن ابزارها است ($\text{prob} > 0/05$). نتایج آزمون سارگان در تخمین مدل پژوهش در جدول ۳، نشان می‌دهد که ابزارهای به کار رفته در پژوهش مناسب هستند.

جدول ۳: نتایج آزمون سارگان و مناسب بودن ابزارهای پژوهش

آزمون سارگان برای تشخیص مناسب بودن ابزارها فرضیه H_0 نشان‌دهنده مناسب بودن ابزارها است	
Chi ²	0/061943
Prob	1/0000

مأخذ: یافته‌های تحقیق

همچنین، برای تشخیص و رفع مسئله خودهمبستگی، از آزمون همبستگی سریالی استفاده شد که در آن وجود همبستگی سریالی مرتبه دوم در اجزای اختلال تفاضلی مرتبه اول را آزمون می‌کند و چنانچه هیچ همبستگی سریالی در جملات اختلال ویژه نباشد شرایط گشتاوری ذکر شده در مدل معتبر خواهد بود. نتیجه آزمون همبستگی سریالی آرانو-باند در جدول ۴، نشان از عدم رد فرض صفر دارد ($\text{prob} > 0/05$)؛ بنابراین، وجود ناهمسانی در جملات خطا و نیز اعتبار محدودیت بیش از حد رد می‌شود و معلوم می‌گردد که متغیرهای ابزاری معتبر هستند و هیچ‌گونه همبستگی معناداری بین ابزارها و اجزای جمله خطا وجود ندارد.

جدول ۴: آزمون تشخیص همبستگی سریالی مدل پژوهش

آزمون آرلانو- باند برای همبستگی: فرضیه صفر نشان‌دهنده عدم همبستگی است.		
Order	Z	Prob
1	0/53199	0/5947
2	0/52182	0/6018

مأخذ: یافته‌های تحقیق

پس از انجام بررسی‌های لازم در ارتباط با مانایی متغیرها، اطمینان یافتن از وجود هم‌انباشتگی یا رابطه تعادلی بلندمدت و اینکه ابزارهای به کار رفته مناسب هستند، مدل پژوهش به روش گشتاورهای تعمیم یافته GMM تخمین زده شد و نتایج مرتبط با برآورد ضرایب نشان‌دهنده تأثیر متغیرهای حکمرانی خوب، کنترل فساد، آموزش، آزادی اقتصادی، تولید ناخالص داخلی و تورم بر میزان کسری بودجه در جدول ۵، خلاصه شده است.

جدول ۵: تخمین ضرایب مدل GMM با استفاده از روش آرلانو و باند

متغیرها	نماد	ضرایب	Z آماره	Prob. احتمال
کسری بودجه با یک دوره وقفه	BD	۰/۶۰۸۸	۱۰/۵۹	۰/۰۰۰
لگاریتم تحصیلات متوسط	Lsec	۱/۵۳۹	۱/۳۰	۰/۱۹
آزادی اقتصادی	Open	-۹/۵۲۲	-۵/۰۳	۰/۰۰۰
کنترل فساد	CC	-۴/۰۳	-۲/۵۱	۰/۰۱۲
حکمرانی خوب	Hokm	۱/۵۶	۱/۹۶	۰/۰۵۰
لگاریتم تولید ناخالص داخلی	GDP	-۲/۲۶	-۲/۲۶	۰/۰۲۴
تورم	Infl	۰/۰۸	۱/۱۵	۰/۲۵۰
مقدار ثابت	Cons	۵۰/۰۶	۱/۷۳	۰/۰۸۳

مأخذ: یافته‌های تحقیق

طبق نتایج به دست آمده در جدول ۵ ملاحظه می‌گردد، اثر کسری بودجه دوره قبل بر دوره بعد مثبت و معنادار است. این موضوع نشان می‌دهد که کسری بودجه سال‌های گذشته بر این میزان در دوره‌های بعدی اثرگذار است (ضریب ۰/۶۰۸). یافته‌ها نشان می‌دهد که تأثیر کنترل فساد بر کسری بودجه منفی و معنادار است؛ به طوری که اگر شاخص کنترل فساد یک درصد افزایش یابد (فساد کم شود)، کسری بودجه به میزان

(۴/۰۵-) درصد کاهش می‌یابد. نتایج تخمین مدل نشان داد که تأثیر حکمرانی خوب بر کسری بودجه مثبت و معنادار است (ضریب ۱/۵۶). اگرچه انتظار ذهنی و فرضیه این پژوهش به منفی بودن رابطه حکمرانی خوب و کسری بودجه مایل است اما مطابق با نتایج تحقیقات اعجاز و احمد (۲۰۱۰)، در کشورهای در حال توسعه، جمع‌آوری درآمد مالیاتی به کارایی دولت بستگی دارد بنابراین مؤلفه‌های حکمرانی خوب تأثیر مهمی در تعیین مقدار درآمد مالیاتی کشورهای در حال توسعه منطقه منا دارند. با ترکیبی از حکمرانی خوب مدیریت مالیاتی بهینه و سیاست‌های کلان اقتصادی خوب می‌توان به افزایش درآمد مالیاتی دست یافت. از آنجا که درآمدهای مالیاتی یکی از متغیرهای مؤثر و اصلی در درآمدهای دولت است می‌توان به کاهش کسری بودجه امیدوار بود.

همچنین ضریب متغیر نرخ تورم (۰/۰۸)، نشان‌گر تأثیر مثبت و البته بی‌معنی است. اثر مثبت نرخ تورم بر کسری بودجه از دو نظر قابل توجیه است، اول آنکه با افزایش نرخ تورم، ارزش ضمنی پول کاهش می‌یابد و در نتیجه دولت برای خرید مقدار مشخصی کالا و خدمات، باید پول بیشتری پرداخت کند. دوم اینکه در صورت بالا بودن نرخ تورم، سرمایه‌گذاران بخش خصوصی انگیزه ورود ندارند و حضور دولت پررنگ‌تر است.

طبق نتایج به دست آمده، متغیر تولید ناخالص داخلی واقعی تأثیر منفی و معناداری بر کسری بودجه در گروه کشورهای منتخب دارد با این توجیه اقتصادی که به دنبال افزایش سطح تولید در کشورهای مورد مطالعه، شاهد افزایش مقدار درآمدهای مالیاتی و همچنین هزینه‌های دولتی هستیم و با توجه به این نکته که در گروه کشورهای مزبور، تأثیر هزینه‌های دولتی از درآمدهای مالیاتی کمتر است؛ بنابراین انتظار می‌رود که افزایش تولید ناخالص داخلی واقعی، میزان کسری بودجه دولت در این کشورها را کاهش دهد.

از طرف دیگر، سهم شاغلان دارای تحصیلات متوسطه تأثیر مثبت و البته بی‌معنی بر کسری بودجه در گروه کشورهای منتخب دارد. لازم به اشاره اینکه در حال حاضر، اکثر تئوری‌های رشد اقتصادی سعی دارند تا با وارد کردن سرمایه انسانی در مدل رشد اقتصادی بازده غیر نزولی عوامل تولید قابل انباشت را اثبات کنند و بنابراین سرمایه انسانی در تئوری‌های رشد اقتصادی درون‌زا، جزو لاینفک عامل رشد محسوب می‌گردد. همچنین درجه آزادی اقتصادی تأثیر منفی و معناداری بر کسری بودجه در گروه کشورهای منتخب

دارد. سیاست توسعه آزادی اقتصادی با ایجاد تقسیم کار و استفاده از مزیت‌ها وجود مقیاس وسیع تر اقتصادی برای کارایی اندازه بازار، ظرفیت بهره‌برداری بیشتر در صنایع، افزایش در نرخ تشکیل سرمایه و تغییر فناوری، ایجاد رقابت در بازار بین‌المللی منجر به بازدهی کل عوامل تولید در سطحی بالاتر می‌شود و در نتیجه رشد اقتصادی را افزایش می‌دهد.

۶. نتیجه‌گیری و توصیه‌های سیاستی

فساد انواع متفاوتی دارد که یکی از انواع آن فساد مالی است. فساد مالی پدیده پیچیده‌ای است که آثار مختلف و متعددی هم دارد؛ به طوری که دامنه فساد مالی گسترده بوده و از یک عمل فردی پرداخت رشوه تا یک سوء عمل فراگیر که تمام ارکان نظام سیاسی و اقتصادی را دربر می‌گیرد، شامل می‌شود. فساد مالی گاهی به عنوان یک معضل ساختاری سیاست یا اقتصاد و همچنین ممکن است به عنوان یک مسئله فرهنگی و اخلاقی تلقی گردد؛ اما در این پژوهش، صرفاً یکی از پیامدهای فساد یعنی تأثیر کنترل فساد مالی بر کسری بودجه مورد بررسی قرار گرفت.

طبق تعریف بانک جهانی، نظریه حکمرانی خوب با ویژگی‌هایی مانند مشارکت، شفافیت، پاسخگویی، اثربخشی، کارایی و حاکمیت قانون تعریف می‌شود که الگویی برای توسعه پایدار انسانی محسوب می‌گردد و در اتخاذ ۱- سیاست‌های پیش‌بینی شده صریح و شفاف سازی فعالیت‌های دولت، ۲- بوروکراسی شفاف و پاسخگویی دستگاه‌های اجرایی در قبال فعالیت‌های خود، ۳- مشارکت فعال مردم در امور اجتماعی و سیاسی و ۴- برابری همه افراد در برابر قانون، تبلور می‌یابد. به طور کلی می‌توان گفت که حکمرانی خوب، تمرین مدیریت اقتصادی، سیاسی و اجرایی منابع یک کشور، برای رسیدن به اهداف تعیین شده است.

طبق آنچه در مبانی نظری اشاره گردید، متغیرهای کلان زیادی بر کسری بودجه تأثیرگذار هستند که تمرکز پژوهش حاضر بر روی دو متغیر حکمرانی خوب و کنترل فساد قرار گرفت زیرا امروزه فساد مالی و مبارزه با آن در بسیاری از کشورهای مختلف جهان به عنوان یک مسئله اساسی مدنظر است. فساد مالی موجب کاهش سرمایه‌گذاری و کندی رشد اقتصادی و در نهایت عدم تحقق اهداف توسعه اقتصادی در کشورهای منطقه منا است و در راستای نتایج مطالعات بسیاری از اندیشمندان، نتایج این مطالعه هم بیان‌گر این

واقعیت است که وجود فساد و عدم حکمرانی خوب می‌تواند تشدید کننده مشکلات عدم توسعه یافتگی کشورهای مورد مطالعه، به‌خصوص پدید آمدن مشکل کسری بودجه دولت‌ها در اقتصاد کشور باشد؛ زیرا در نظام‌های مختلف اقتصادی، بخش مهمی از وظایف دولت‌ها از طریق بودجه به اجرا گذاشته می‌شود و در صورتی که فرآیند تهیه و تدوین بودجه، نظام اجرایی و روش نظارت و کنترل بر آن از کارایی لازم برخوردار باشد، امکان اجرای بهتر وظایف محول شده برای دولت فراهم می‌گردد.

نتایج تخمین مدل پژوهش نشان داد که متغیرهای اصلی معرفی شده، تأثیر بسزایی بر کسری بودجه دولت‌ها دارند؛ به‌طوری که متغیر کنترل فساد تأثیر منفی و معناداری بر کسری بودجه داشته و فرضیه مربوط به معنادار بودن تأثیر متغیر کنترل فساد بر کاهش کسری بودجه را نمی‌توان رد نمود. همچنین بر اساس آنچه در مبانی نظری طرح گردید، فساد مالی سبب کاهش سرمایه‌گذاری و کندی رشد اقتصادی و در نهایت عدم تحقق اهداف توسعه مالی در کشورها می‌شود و شاخص حکمرانی خوب تأثیر مثبت و معناداری بر کسری بودجه در گروه کشورهای مورد مطالعه دارد؛ بنابراین فرضیه مبتنی بر ارتباط معنادار بین حکمرانی خوب و کسری بودجه را نیز نمی‌توان رد نمود و هم‌سو با نتایج مطالعه اعجاز و احمد (۲۰۱۰)، وجود ارتباط مثبت و معنادار بین حکمرانی خوب و درآمدهای مالیاتی و ارتباط منفی بین کنترل فساد و درآمدهای مالیاتی مورد تأیید است؛ با این توجیه که متغیر حکمرانی خوب و کنترل فساد هم بر درآمدهای دولتی و هم بر هزینه‌های دولتی تأثیر می‌گذارد و نظر به اینکه در کشورهای منطقه منا، میزان و شدت تأثیرگذاری این متغیرها بر درآمدها و هزینه‌های دولت چگونه باشد، ارتباط مثبت و یا منفی متغیرهای حکمرانی خوب و کنترل فساد بر کسری بودجه قابل استخراج است.

سطح عمومی قیمت‌ها و شاخص تورم نیز نشان داد که می‌تواند تأثیر مثبت و معنی‌دار بر کسری بودجه دولت در گروه کشورهای منطقه منا بگذارد؛ به‌طوری که تورم‌های خزنده و ملایم بر سرمایه‌گذاری اثر مثبت و تورم شدید نیز، سرمایه‌گذاری مولد را به شدت کاهش و گاه یکسره متوقف می‌کند. چنانچه بخواهد بر تأثیر منفی تورم بر سرمایه‌گذاری‌های مولد، اثرات زیان‌بار این عامل بر توزیع درآمد و ثروت و عواقب

سیاسی و اجتماعی ناشی از آن نیز افزوده شود، قطعاً تأثیر منفی تورم بر رشد اقتصادی تولید و افزایش کسری بودجه بیشتر آشکارتر خواهد شد.

بدیهی است که در شرایط تورمی ارزش مخارج دولتی (هزینه‌های جاری و عمرانی دولت) فزونی می‌یابد، در صورتی که میزان درآمدهای مالیاتی دولت به همان میزان افزایش نمی‌یابد؛ بنابراین میان تورم و کسری بودجه رابطه مستقیمی وجود دارد. در ادامه، نتایج بیانگر تأثیر مثبت و معنادار درجه باز بودن اقتصادی بر میزان کسری بودجه کشورهای منطقه مناسبت است؛ بنابراین فرضیه مربوط به ارتباط معنادار میان درجه آزادی اقتصادی و کسری بودجه را نمی‌توان رد نمود. همچنین نتایج پژوهش نشان داد که سهم شاغلان دارای تحصیلات متوسطه به‌عنوان شاخص سرمایه انسانی، تأثیر مثبت و البته از نظر آماری بی‌معنی بر کسری بودجه در گروه کشورهای منطقه مناسبت دارد؛ بنابراین با توجه به جنبه مثبت متغیر، قابل ذکر است که با سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی از یک سو کیفیت نیروی کار بهبود یافته و لذا موجب کارایی و بازدهی بیشتر نیروی کار گردیده و بدین ترتیب، تولید و درآمدهای دولتی را افزایش می‌دهد و از سوی دیگر سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی موجب ابداع طرح‌های نوین در تولید شده و لذا موجبات استفاده بهینه و مطلوب از منابع و سایر عوامل تولید را فراهم می‌سازد.

بدیهی است از این طریق ظرفیت تولیدی کل اقتصاد افزایش یافته و در نهایت با افزایش سطح رشد اقتصادی و درآمدهای مالیاتی موجبات کاهش کسری بودجه فراهم می‌آید. از سوی دیگر بهبود کیفیت سرمایه انسانی، هزینه‌های دولتی را افزایش می‌دهد. حال با توجه به اینکه در گروه کشورهای منطقه مناسبت تأثیر هزینه‌های دولتی از درآمدهای مالیاتی بیشتر بود، بهبود سرمایه انسانی سبب افزایش کسری بودجه شده است. شواهد موجود در بیشتر کشورهای صنعتی نیز مؤید این حقیقت است که بین سرمایه‌گذاری آموزشی نیروی انسانی و رشد اقتصادی، درآمدهای مالیاتی و کسری بودجه ارتباط قوی وجود دارد. تولید ناخالص داخلی واقعی به‌عنوان شاخص رشد اقتصادی تأثیر منفی و معناداری بر کسری بودجه در گروه کشورهای منتخب دارد؛ بنابراین فرضیه پژوهش مربوط به ارتباط معنادار میان رشد اقتصادی و کسری بودجه در گروه کشورهای منتخب را نیز نمی‌توان رد کرد. آنچه مسلم است با افزایش تولید، درآمدهای مالیاتی و هزینه‌های دولتی افزایش می‌یابد و

با توجه به اینکه در گروه کشورهای مورد مطالعه، تأثیر هزینه‌های دولتی از درآمدهای مالیاتی کمتر بوده است، لذا افزایش تولید ناخالص داخلی واقعی موجب کاهش کسری بودجه شده است. در نهایت بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر و نتایج حاصل از تخمین مدل اندازه‌گیری، تأثیر منفی کنترل فساد و تأثیر مثبت حکمرانی خوب بر کسری بودجه تأیید گردید.

به‌طور کلی، با توجه به نتایج پژوهش، پیشنهادها و توصیه‌های سیاستی برای کاهش کسری بودجه دولت‌ها در کشورهای منطقه مناز طریق افزایش درجه آزادی اقتصادی، تلاش در جهت افزایش شفافیت و وضع قوانین منطقی برای کنترل فساد، افزایش وظایف نظارتی دولت در جهت اجرای صحیح قوانین و کاهش وظایف اجرایی آن، تلاش در جهت روشن‌سازی قوانین و رفع برداشت‌های شخصی از قوانین، تلاش دولت در جهت تحقق حکمرانی خوب به منظور کاهش فساد مالی در مراکز و نهادهای دولتی و خصوصی، به رسمیت شناختن حق نظارت عمومی از سوی دولت و ضرورت پیوستن دولت‌ها به معاهدات بین‌المللی و اجرای قوانین ضد پول‌شویی و کنترل فساد را می‌توان به‌عنوان نتایج پژوهش حاضر ارائه نمود.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Hanie Mohebikia <https://orcid.org/0009-0009-5780-6797>

Hamid Sephrdoust <https://orcid.org/0000-0002-0101-4549>

منابع

- ایزدخواستی، حجت (۱۳۹۵). تحلیل فساد و کیفیت حکمرانی بر عملکرد نظام مالیاتی. *سیاست‌گذاری پیشرفت اقتصادی دانشگاه الزهراء (س)*، ۴(۱۰)؛ ۹۳-۱۱۸.
- باغستانی، مسعود و میری، اشرف‌السادات و صمدی بروجنی، رضا (۱۳۹۴). لزوم دخالت دولت در مقررات‌گذاری و نظارت بر بازارهای مالی. *مجله اقتصادی*، شماره‌های ۷ و ۸؛ ۴۳-۵۸.

بالتاجی، بدی (۱۳۹۱). *اقتصادسنجی* (جلد اول)، مترجمان رضا طالبلو، شعله باقری پرمهر، چاپ اول، انتشارات نشرنی، تهران.

بشیری، عباس و شقاقی شهری، وحید (۱۳۹۰). حکمرانی خوب، فساد و رشد اقتصادی؛ رویکردی اقتصادی به مقوله حکمرانی خوب. *بررسیهای بازرگانی*، ۹(۴۸): ۸۱-۶۹.

پور عزت، علی اصغر (۱۳۸۹). *مبانی مدیریت دولتی*. تهران، انتشارات سمت.
ترکمانی، علی دینی؛ حاجی حسینی، حجت‌اله و رمضان‌پور نرگسی، قاسم (۱۳۹۸). حکمرانی، نظام نوآوری ملی و ظرفیت جذب، هم‌پایی و نوآوری فناورانه: مدل‌سازی نظری. *مدلسازی اقتصادی*، ۱۳(۳): ۳۳-۱.

دادگر، یدالله؛ نظری، روح‌الله و صیامی‌عراقی، ابراهیم (۱۳۹۲). دولت و مالیات بهینه در اقتصاد بخش عمومی و کارکرد دولت و مالیات در ایران. *مطالعات اقتصادی کاربردی در ایران*، ۲(۵): ۲۹-۱.

دانایی‌فرد، حسین؛ باباشاهی، جبار؛ آذر، عادل و کردنائیج، اسدالله (۱۳۹۱). تحول در رفاه ملی: آیا حکمرانی خوب نقش مهمی ایفا می‌کند؟ *پژوهش‌های مدیریت ایران*؛ ۶۲-۴۵.
دولتی، علی؛ درویشی، فرزاد و عزت‌الله، لطفی (۱۳۹۲). حکمرانی خوب و کنترل فساد در ایران و سایر کشورها. *دانش انتظامی*، ۲(۷): ۶۸-۴۷.

سپهردوست، حمید، رجبی، فهیمه و باروتی، مهسا (۱۳۹۴). بررسی تأثیر حکمرانی خوب بر عملکرد درآمدی نظام مالیاتی. *نظریه‌های کاربردی اقتصاد*، ۲(۲): ۱۲۶-۱۰۳.
سپهردوست، حمید؛ فطرس، محمدحسن و برجسیان، عادل (۱۳۹۵). بررسی مقایسه‌ای کانال‌های تأثیرگذاری فساد بر رشد اقتصادی در اقتصادهای رانتی و غیر رانتی. *نظریه‌های کاربردی اقتصاد*، ۳(۱): ۸۸-۵۹.

سحابی، بهرام؛ اعتصامی، منصور، و امین‌پور، خالد (۱۳۹۲). بررسی اثر حکمرانی خوب و اندازه دولت بر توسعه مالی در کشورهای منتخب. *فصلنامه پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی*، ۳(۱۲): ۱۱۸-۱۰۵.

سلاطین پروانه و غفاری صومعه، نیلوفر (۱۳۹۵). تأثیر فساد بر کسری بودجه. *فصلنامه سیاسی مالی و اقتصادی*، ۴(۱۴): ۱۳۱-۱۵۰.

سلاطین، پروانه و غفاری صومعه، نیلوفر (۱۳۹۷). بررسی عوامل مؤثر بر کسری بودجه با تأکید بر حاکمیت قانون. *سیاست‌های مالی و اقتصادی*، ۶(۲۲): ۱۵۸-۱۲۳.

سلاطین، پروانه؛ اسلامبولچی، سحر و یوسفی زاده فرد، حسین (۱۳۹۳). بررسی اثر کیفیت حکمرانی بر درآمدهای مالیاتی در گروه کشورهای منتخب. کنفرانس بین‌المللی حسابداری، اقتصاد و مدیریت مالی تهران.

صنوبری، محمد (۱۳۸۸). مقدمه‌ای بر سرمایه انسانی (مفاهیم، ویژگی‌ها و شاخص‌های اندازه‌گیری). توسعه انسانی پلیس؛ ۶(۲۲)؛ ۱۳۶-۱۱۹.

طادی، مولود؛ سامتی، مرتضی؛ رجبی، مصطفی و قبادی، سارا (۱۳۹۹). اثر جایگزینی درآمد نفت با درآمد مالیات بر شاخص نهادی حکمرانی در ایران. مطالعات اقتصادی کاربردی ایران، ۹(۳۴)؛ ۱۶۱-۱۳۷.

طیبی، سید کمال؛ حاجی کرمی، مرضیه و سریری، هما (۱۳۹۰). تحلیل درجه باز بودن مالی و تجاری روی توسعه مالی ایران و شرکای تجاری. تحقیقات راه‌اندیشه؛ ۶۰-۳۹.

قاضی طباطبایی، نصرت؛ نصرتی، روح‌الله و کاظمی، علی (۱۳۹۱). ارزیابی الگوی نظری حکمرانی خوب در تبیین وضعیت توسعه انسانی. توسعه محلی، ۴(۱)؛ ۵۲-۳۹.

کریمی پتانلار، سعید؛ بابازاده، محمد و حمیدی، نعیمه (۱۳۹۰). اثر فساد مالی بر درآمدهای مالیاتی و مخارج دولت: مطالعه موردی کشورهای منتخب در حال توسعه. پژوهشها و سیاستهای اقتصادی، ۱۹(۵۷)؛ ۱۶۹-۱۵۷.

کریمی، محمدشریف؛ دورباش، معصومه و حیدریان، مریم (۱۳۹۶). بررسی ارتباط و تأثیر شاخص‌های حکمرانی خوب بر رشد اقتصادی در ایران؛ با رویکرد تصحیح خطای برداری. جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، ۶(۳)؛ ۱۵۵-۱۲۷.

کمیحانی، اکبر و سلاطین، پروانه (۱۳۸۹). تأثیر حکمرانی خوب بر رشد اقتصادی در گروه کشورهای منتخب OPEC و OECD. مدل‌سازی اقتصادی، ۶(۲)؛ ۲۴-۱.

مرادی، ابراهیم؛ رهنما، علی و حیدریان، سمیرا (۱۳۹۶). تأثیر شاخص‌های حکمرانی خوب بر کنترل فساد. فصلنامه اقتصاد مقدراری، ۱۴(۴)؛ ۱۸۲-۱۵۱.

صفریان، روح‌الله؛ امام‌جمعه زاده، سید جواد (۱۳۹۶). الگوی حکمرانی خوب؛ سرمایه اجتماعی و توسعه همه‌جانبه. فصلنامه دولت‌پژوهی، ۳(۱۲)؛ ۱۸۱-۱۴۵.

References

Ajaz, T. and Ahmad, E. (2010). The effect of corruption and governance on tax revenues. *The Pakistan Development Review*, 49(4); 405-417.

- Arellano, M. and Bond, S. (1991). Some tests of specification for panel data: Monte Carlo evidence and an application to employment equations. *The Review of Economic Studies*, 58(2); 277-297.
- Baltagi, B. H. and Wu, P. X. (1999). Unequally spaced panel data regressions with AR (1) disturbances. *Econometric Theory*, 15 (6); 814- 823.
- Barisik, S. and Baris, A. (2017). Impact of governance on budget deficit in developing countries. *Theoretical and Applied Economics*, 2 (611); 111-130.
- Bird, R. M.; Martinez-Vazquez, J., and Torgler, B. (2008). Tax effort in developing countries and high-income countries: The impact of corruption, voice and accountability. *Economic Analysis and Policy*, 38(1), 55-71.
- Detotto, C.; Giannoni, S. and Goavec, C. (2020). Does good governance attract tourists? *Tourism Management*, 82, 104155. doi:10.1016/j.tourman.2020.104155
- Detotto, C. and McCanon, B. C. (2017). Economic freedom and public, non-market institutions: Evidence from criminal prosecution. *Economics of Governance*, 18(2); 107–128.
- Doornbos, M. (2003). Good governance: The metamorphoses of policy metaphor. *Journal of International Affairs*, 57(1); 17-20.
- Dzhumashev, R. (2014). Corruption and growth: the role of governance, public spending and economic development. *Economic Modeling*, 37; 202-215.
- Egbide, .. and Ade' Agbude, G. 2012.. Good budgeting and good governance: A comparative discourse. *The Public Administration and Social Policies Review*, 2(9); 49-59.

- Hessami, Z. (2014). Political corruption, public procurement and budget composition: theory and evidence from OECD countries. *European journal of political Economy*, 34; 372-389.
- Fourie, D. (2013). The application of good governance. *Journal of Public Administration*, 4(22); 435-443.
- Huynh, K. P. and Jacho-Chavez, D.T. (2009). Growth and governance: a nonparametric analysis, *Journal of Comparative Economics*, 37(1); 121-143.
- Imam, P. A. and Jacobs, D. (2007). Effect of corruption on tax revenues in the Middle East, *Review of Middle East Economics and Finance Rev*, Middle East Econ. Fin. 10(1); 1-24.
- Khan, M. (2007). *Governance, economic growth and development since the 1960s*. DESA Working Paper No. 54.
- Kaufmann, D.; Kraay, A. and Mastruzzi, M. (2010). *The worldwide governance indicators, methodology and analytical issues*. The World Bank, Development Research Group, Macroeconomics and Growth Team; 1-29.
- Lateef, k. S. (1991). Comment on governance and development. *The World Bank Economic Review*, 5(1); 295-298.
- Li, S. and Filer, L. (2007). The effect of governance environment on the choice of investment mode and the strategic implications, *Journal of world Business*, 42(2); 80-98. Available online at www.Science direct. Com/bam/jwb.
- Li, H.; Xu, L. C. and Zou, H. F. (2000). Corruption, income distribution, and growth. *Economics and Politics*, No.12; 155–182.

- Lima, M. S. M. and Delen, D. (2019). Predicting and explaining corruption across countries: A machine learning approach. *Government Information Quarterly*, 101407.
- Nuijten, M. and Anders, G. (2017). *Corruption and the secret of law: An introduction. Corruption and the secret of law*. New York: Rutledge; 1–24.
- Ribeiro, H. V.; Alves, L. G.; Martins, A. F.; Lenzi, E. K. and Perc, M. (2018). The dynamical structure of political corruption networks. *Journal of Complex Networks*, No. 6, 989–1003. <https://doi.org/10.1093/comnet/cny002>.
- Rose R., Peiffer C. (2019). Setting standards for good and bad governance. In: *Bad Governance and Corruption. Political Corruption and Governance*. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-92846-3_1.
- Schneider, F. (2006). *Corruption and the shadow economy: an empirical analysis*. Discussion Paper No. 1936.
- Sepehrdoust, H. and Zamani Shabkhaneh, S. (2015). Impact of knowledge-based components on total factor productivity of MENA countries. *Iran Economic Review*, 19(2); 149-163.
- Tanzi, V. (1998). *Corruption around the world: causes, consequences, scopes and cures*. IMF Staff Papers, 45(4); 559-594.
- Timmon, S.; Jeffrey, F. and Garfias, F. (2015). Revealed corruption taxation and fiscal accountability: evidence from Brazil. *World Development*, Vol.70; 13-27.
- The Control of Corruption Index (2018). Published by the World Bank, at website: www.govindicators.org
- World Bank (2019). World Development Indicators database.

www.eghtesadonline.com.

Translated References into English

- Baghestani, Masoud and Miri, Ashraf al-Sadat and Samadi Borojni, Reza (2014). The necessity of government intervention in regulation and supervision of financial markets. Economic magazine, numbers 7 and 8; 58-43 [In Persian].
- Baltaji, Badi (2011). Economics (Volume 1), translators: Reza Taleblo, Sholeh Bagheri Parmehr, first edition, Nashreni Publishing House, Tehran [In Persian].
- Bashiri, Abbas and Shaghaghi Shahri, Vahid (2010). good governance, corruption, and economic growth; An economic approach to the category of good governance. Business Reviews, 9(48); 69-81 [In Persian].
- Dadger, Yadullah; Nazari, Ruhollah and Siami-Iraghi, Ibrahim (2012). Optimal government and taxation in the public sector economy and the function of government and taxation in Iran. Quarterly Journal of Applied Economic Studies in Iran, 2(5); 29-1 [In Persian].
- Danaeifard, Hossein; Babashahi, Jabar; Azar, Adel and Kardanaïj, Asadullah (2011). Transformation in national welfare: Does good governance play an important role? Iranian management researches; 62-45 [In Persian].
- Dolati, Ali; Darvishi, Farzad and Ezzatullah, Lotfi (2012). Good governance and corruption control in Iran and other countries. Police Knowledge Quarterly, 2(7); 68-47 [In Persian].
- Ghazitabatabai, Nusrat; Nusrati, Ruhollah and Kazemi, Ali (2011). Evaluation of the theoretical model of good governance in explaining the state of human development. Journal of Local Development, 4(1); 52-39 [In Persian].

- Izdakhasi, Hojjat (2015). Analysis of corruption and the quality of governance on the performance of the tax system. *Alzahra University Economic Progress Policy Quarterly (S)*, 4(10); 118-93 [In Persian].
- Kamijani, Akbar and Salatin, Parvaneh (2009). The effect of good governance on economic growth in the selected group of OPEC and OECD countries. *Economic Modeling Quarterly*, 6 (2); 24-1 [In Persian].
- Karimi Patanlar, Saeed; Babazadeh, Mohammad and Hamidi, Naimeh (2018). The effect of financial corruption on tax revenues and government expenditures: a case study of selected developing countries. *Economic Policy and Research Quarterly*, 19(57); 169-157 [In Persian].
- Karimi, Mohammad Sharif; Dorbash, Masoumeh and Heydarian, Maryam (2016). Investigating the relationship and impact of good governance indicators on economic growth in Iran; With vector error correction approach. *Economic Sociology and Development*, 6(3); 155-127 [In Persian].
- Moradi, Ibrahim; Rahnama, Ali and Heydarian, Samira (2016). The effect of good governance indicators on corruption control. *Quantitative Economics Quarterly*, 14(4); 151-182 [In Persian].
- Pour Ezzat, Ali Asghar (2009). *Basics of public administration*. Tehran, Samit Publications [In Persian].
- Safarian, Ruhollah; Imam Jumazadeh, Seyyed Javad (2016). Good governance model, social capital, and comprehensive development. *state studies*, 3(12); 181-145 [In Persian].
- Sahabi, Bahram; Etisami, Mansour, and Aminpour, Khalid (2012). Investigating the effect of good governance and government size on financial development in selected countries. *Economic Growth and Development Research Quarterly*, 3(12); 118-105 [In Persian].

Salatin, Parvaneh and Ghafarisoumeh, Niloufer (2015). The effect of corruption on the budget deficit. Financial and Economic Political Quarterly, 4(14); 131-150[In Persian].

Salatin, Parvaneh and Ghafarisoumeh, Niloufer (2017). Investigating factors affecting the budget deficit with an emphasis on the rule of law. Financial and Economic Policy Quarterly, 6 (22); 158-123[In Persian].

Salatin, parvaneh; Islambolchi, Sahar and Yousefizadeh Fard, Hossein (2014). Investigating the effect of governance quality on tax revenues in selected countries. Tehran International Accounting, Economics and Financial Management Conference [In Persian].

Senobari, Mohammad (2008). An introduction to human capital (concepts, characteristics, and measurement indicators). human development of the police; 6(22); 119-136 [In Persian].

Salatin, Parvaneh (2018). The effect of governance on entrepreneurship in the group of selected countries: panel data approach. Journal of state studies, 5(20);71-102 [In Persian].

Sepherdoost, Hamid, Rajabi, Fahima and Barouti, Mehssa (2014). Investigating the effect of good governance on the revenue performance of the tax system. Applied Theories of Economics, 2 (2); 103-126 [In Persian].

Sepherdoost, Hamid; Fitras, Mohammad Hassan and Barjisian, Adel (2015). A comparative study of the influence channels of corruption on economic growth in rentier and non-rentier economies. Applied Theories of Economics, 3 (1); 88-59 [In Persian].

Tadi, born; Samti, Morteza; Rajabi, Mustafa and Qabadi, Sara (2019). The effect of replacing oil income with tax income on the institutional index of governance in Iran. Iranian Applied Economic Studies Quarterly, 9(34); 161-137 [In Persian].

Tayebi, Seyyed Kamal; Haji Karmi, Marzieh and Sariri, Homa (2010). Analysis of the degree of financial and commercial openness on the financial development of Iran and its trading partners. The Quarterly Research of Way Andisheh; 39-60 [In Persian].

Turkmani, Ali Dini; Haji Hosseini, Hojatoleh and Ramzanpour Nargesi, Qasim (2018). Governance, national innovation system, and absorptive capacity, convergence and technological innovation: theoretical modeling. Economic Modeling Quarterly, 13(3); 33-1[In Persian].

استناد به این مقاله: مجبی کیا، هانیه، سپردوست، حمید. (۱۴۰۳). اثر بازدارندگی حکمرانی خوب و کنترل فساد بر کسری بودجه در اقتصاد کشورهای منتخب منطقه منا (MENA). دولت پژوهی، ۱۰ (۳۸)، ۳۰۹-۳۴۹.

Doi: 10.22054/tssq.2024.44877.104

The State Studies Quarterly is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License